

Библиографический список

1. Халтрин-Халтурина Е.В. О «Спенсеризме» в творчестве Джона Китса: иллюстрация к теории стилей // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. № 3, 2015. С. 107–111
2. Morton E. P. The Spenserian Stanza in the Eighteenth Century Author(s). Modern Philology. — The University of Chicago Press. — Vol. 10, No. 3 (Jan., 1913). P. 365–391. URL: <https://www.jstor.org/stable/432793>
3. Байрон Д. Г. Паломничество Чайль-Гарольда. — М., 1981. В 4-х тт. Т. 2. С. 56.
4. Шелли П. Б. Избранные произведения. Стихотворения. Поэмы. Драмы. Философские этюды. М., «Рипол Классик», 1998.

Шлемен Юлія Аляксандраўна

*аспірант (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск, Беларусь)
yulenska.shlemen@mail.ru*

УРБАНИСТЫЧНАЯ ТЭМА Ў ТВОРЧАСЦІ ПОЛЬСКИХ ФУТУРЫСТАЎ

Шлемен Юлия Александровна

*аспирант (Белорусский государственный университет, г. Минск, Беларусь)
yulenska.shlemen@mail.ru*

УРБАНИСТИЧНАЯ ТЕМА В ТВОРЧЕСТВЕ ПОЛЬСКИХ ФУТУРИСТОВ

В статье дан обзор литературы польского футуризма в контексте урбанистической тематики на примере творчества Б. Ясенского, Т. Чижевского и др.

Ключевые слова: манифесты; польская поэзия; урбанистичная тема; футуризм.

На пачатку XX ст. многія паэты звяртаюцца да футурызму, што паходзіць з Італіі. У польскай літаратуры дадзены літаратурны кірунак пачынаецца з манифестаў 1921 г. У гэты перыяд выходзіць аднадзённа футурыстаў «Манифесты польскага футурызму: надзвычайнае выданне для ўсёй Рэчы Паспалітай Польшчы. Кракаў – чэрвень – МСМХХІ». Далей тэзісы мастацкага авангарднага руху былі акрэслены ў зборніку вершаў і крытычных тэкстаў «Нож у жываце [1, с. 79]. Заснавальнікамі польскага футурызму сталі Б. Ясенскі, А. Стерн, Т. Чыжэўскі, А. Ват. Яны заклікалі да кардынальных змен у культуры і рабілі наватарства новай каштоўнасцю літаратуры. Нягледзячы на гэта, у іх творчасці прасочваюцца асноўныя мадэлі, характэрныя і для папярэдняй паэзіі: індывідуальная мадэль паэта, мадэль грамадства, урбаністычная мадэль і г.д. [2, с. 297]. Горад становіцца асноўным месцам дзеяння ў творчасці польскіх футурыстаў. Гарадская тэма прадстаўлена ў наступных зборніках польскіх футурыстаў: Т. Чыжэўскага «Зялёнае вока; Паэзія фармістычная; Электрычныя бачанні» («Zielone oko; Poezje formistyczne; Elektryczne wizje», 1920), «Ноч-дзень: механічны інстынкт электрычны» («Noc-dzień: mechaniczny instynkt elektryczny», 1922); Б. Ясенскага «Бот у бутаньерцы» («But w butonierce: poezje», 1921), «Зямля налева» («Ziemia na lewo», 1924).

Польскія даследчыкі сцвярджаюць, што ў іх айчынай літаратуры з'явіўся фармізм, які ўвабраў у сябе рысы многіх авангардных кірункаў: футурызм, экспрэсіянізм, кубізм. Гэтым тлумачыцца адлюстраванне гарадскога асяро-

дззя праз гукі і колеры, паколькі «фармісты на прыкладзе кубістаў адышлі да традыцыйнага паказу прасторы, часта выкарыстоўваючы моцны кантраст святлаценю» [3]. У зборніках польскіх футурыстаў вельмі часта пры згадцы гарадоў уводзяцца **разнастайныя фарбы**, якія дазваляюць аўтарам стварыць больш запамінальны і яскравы вобраз: «*Idą ulicą domy / Śpiewające / Dom zielony / Smutny / Idą ulicą drugą / Domy śpiewające / Wesole / Dom biały*» («Ідуць на вуліцы дамы / Спяваючы / Дом зялёны / Смутны / Ідуць на вуліцы іншай / Дамы спяваючы / Вясёлыя / Дом белы») [4, s. 36], «*w miastach / kola się kręcą / czarne złote czerwone / maszyny rozwścieklone / poją huczą pęcą*» («у гарадах / колы круцяцца / чорныя залатыя чырвоныя / раз'юшаныя машыны / спяваюць гудуць вабяць») [5, s. 3] (Т. Чыжэўскі); «*Tramwaj czerwony wytoczył się z alej / Jeden. Dwa*» («Трамвай чырвоны выкаціўся з завулка / Адзін. Другі») [6, s. 47], «*pamiętam wieczór jak wytarty gwasz / i w bramach domów przykucnięty przeraz / gdy nagle w tłumie ujrzał twoją twarz / i zrozumiałem że to właśnie teraz*» («помню вечар як выціляла гуаш / і ў падваротных дамоў прыціхлы жах / калі раптам у натоўпе я набацьку твой твар / і зразумеў што гэта менавіта зараз») [7, s. 8] (Б. Ясеньскі).

Ужыванне гукапераймання дазваляе футурыстам не толькі перадаць навуковае развіццё, але паказаць атмасферу сучасных для іх гарадоў і звярнуць увагу на гукавую насычанасць: «*Kino Palace: mord w Bombaju / aju aju aju aju / morze auto cztery drzewa / ktoś na portjera się gniewa*» («Кіно «Палас»: мёрд у Бомбаі / аю аю аю аю / мора аўто чатыры дрэвы / хтосьці на парцье гневаецца») [5, s. 9] (Т. Чыжэўскі). Зварот да сінанімічнага раду дзеясловаў са значэннем рэзкіх гукаў дапамагае падкрэсліць гукавую насычанасць гарадской прасторы пачатку ХХ ст.: «*Z odległej czarnej alei / / blask-zgasł-piszczał / dwa czerwone koła zabłyśły / spóźniony samochód wyszedł*» («З далёкага чорнага завулка / Зараўно – загуюло – запішчала / Заблішчалі два чырвоныя колы / Вынырнула спозненае аўто») [7, s. 62] (Б. Ясеньскі). Варта адзначыць, што ў многіх вершах пры апісанні горада пераважаюць дзеясловы, што таксама перадае актыўнае жыццё гарадоў 1920-х гг.: «*w kościele dzwonią dzwony / ktoś kogoś kopnął nogą / w kanale z mgieł opony / i psy już wyć nie mogą / ni słońce się nie śmieje / nad miastem płyną dymy / kogut na zmianę pieje / z cmentarza kapią rymy / mknie autem nierządnica / tramwaj w aleje zmyka*» («у касцёле звяняць званы / хтосьці кагосьці пнуў нагой / у канале з туману заслоны / і псы ўжо брахаць не могуць / ні сонца не смяецца / над горадам плыве дым / певень на чарзе спявае / з могілак прыходзяць рыфмы / едзе на машыне распусніца / трамвай у завулак выслізгае») [4, s. 20] (Т. Чыжэўскі); «*Z czarnego gardła ulicy, / Z samego spektrum / Z sykiem rozdarł ciemności / Żółty reflektor. / Szeleści woda. / Wicher powiał. / Pędzi karetka pogotowia. / Wymościla światłem drogę. / Widno... / Pędzi cicho, bez szelestu. / Węszy po ulicach, / Jak widmo. / Gdzie?.. Gdzie?.. Może tu?.. / Tuu – tuu – tuu...*» («З чорнага горла вуліцы / З самага спектра / З шыпеннем разадраў цемру / Жоўты пражэктар. // Шалясціць вада. // Вецер падзьмуў // Імчыцца хуткая / Праклала святлом дарогу / Відаць... / Імчыцца ціха без шоргату / Вынюхвае па вуліцах, / Як прывід. / Дзе?.. Дзе?.. Можэ тут?.. / Туу – туу – туу...») [6, s. 67–68] (Б. Ясеньскі).

Прамыслова-тэхнічная рэвалюцыя на памежжы ХІХ–ХХ стст. спрыяла ўзнікненню футурыстычнага кірунку ў літаратуры. У вершах паэтаў становіцца частотным **ухваленне тэхнічнага і навуковага развіцця** праз увядзенне

²⁴ Тут і далей пераклад наш. – Ю.Ш.

нових транспартных сродкаў (трамвай, машины, омнібусы і г.д.). У зборніках польскіх футурыстаў вобраз горада цесна звязаны з машынамі і рухам: «*Szum kola samochodu / Śmigła aeroplanu / w szalonym pędzie*» («Шум колаў аўтамабіля / Ляціць аэраплан / у шалёным тэмпе») [5, s. 4], (Т. Чыжэўскі); «*Samochody. Platformy. Dorożki. / Kinematograf szprych / Z kółłotem gruchotal po wyschłym asfalcie*» («Аўтамабілі. Платформы. Рамізнікі. / Кінематограф спіч / З шумам грукатаў на высахлым асфальце») [6, s. 47] (Б. Ясеньскі). Нярэдка аўтары падкрэсліваюць актыўнае ўдасканаленне гарадоў праз увядзенне гукападражання транспартных сродкаў: «*Tramwaj omnibus auto / Dzwonią we wszystkie klawisze / ha ha*» («Трамвай омнібус аўто // Звоняць на ўсіх клавішах // га га») [4, s. 42] (Т. Чыжэўскі); «*Trrrrrach!!! / Stopp!! / Hamulec! / Aaaaaaah!!! / Przejechali! Przejechali!!!*» («Тррррах!!! / Стоп!!! / Тормаз! / Аааааааааа!!! / Пераехалі! Пераехалі!!!») [6, s. 48] (Б. Ясеньскі).

Навукова-тэхнічнае развіццё адзначана згадкамі фабрык, прычым нярэдка ўводзіцца **антытэза гарадскога і прыроднага, самога чалавека і механізаванага горада**: «Зруйнаваліся фабрыкі коміны бляск / На возеры стаяў электрычны Пёс» [4, s. 70] (Т. Чыжэўскі); «*Pracuje, pracuje w nosy / MIASTO – FABRYKA LUDZI*» («Працуе, працуе ўначы / ГОРАД – ФАБРЫКА ЛЮДЗІ») [6, s. 73] (Б. Ясеньскі). Гэтым тлумачыцца адсутнасць апісання гарадскіх жыхароў. Часам гарады паказаны зусім пустымі: «*Ulica pusta. / Jakby ludzie wymarli. / Nikogo...*» («Вуліца пустая / Як быццам людзі вымерлі / Нікога...») [6, s. 53] (Б. Ясеньскі). У вершы ўводзіцца вобраз **ніжэйшых слаёў насельніцтва**, каб паказаць сапраўднае становішча гарадскога насельніцтва: «*On był szoferem a ona szwaczka / Taką sobie szwaczka / Bardzo kochała go bardzo / o lala lalala lalala*» («Ён быў кіроўцам а яна швачкай / Такой сабе швачкай / Вельмі кахала яго вельмі / о лала лалала лалала») [5, s. 13] (Т. Чыжэўскі); «*kawiarnia była nabitą szczerlnie / kiwał się rąkami nad każdym stolikiem / na palcach chodził po sali kelner / roznosił na tacy likier*» («кавярня была запоўнена ўся / качаўся гуляка над кожным столікам / на дыбачках хадзіў па залі афіцыянт / разносіў на падносе лікёр») [7, s. 21] (Б. Ясеньскі). Асноўная ўвага ў зборніках скіравана на адлюстраванне жыцця прастытутак, што ўзмацняе супрацьпастаўленне тэхнічнага развіцця і складання ўмовы гарадскіх жыхароў: «*Bo jedna w Kinie jest kasyerka, / Druga pracuje w Cigaret fabryce, / Trzecia sprzedaje*» («III Курьерка, / Другая працуе на фабрыцы «Цыгар» / Трэцяя прадае «III Курьерка», / Чацвёртая зарабляе пайшла на вуліцу») [4, s. 40–41] (Т. Чыжэўскі); «*Na rogu dom. / Jasno oświetlony. / Różowe firanki. / Ciepło. Przytulnie. – / Burdel*» («На рагу дом / Ясна асветлены / Ружовыя фіранкі / Цёпла. Утульна – / Публічны дом») [6, s. 63] (Б. Ясеньскі).

Ужо ў 1924 г. прадстаўнікі адышлі ад новага кірунку. Гэта адчуваецца ў апошніх зборніках, напісаных у рэчышчы футурызму. У творах з'яляюцца новыя тэмы, звязаныя з апісаннем сацыяльна-палітычнага жыцця краіны: «*Wszystko i wszystkich sen bierze / Drzemią widelce b noże / Kawiarnia kelnerzy a może / Krakowa całe ulice / Drzemią i Sukiennice, / Szewska Długa i Wolska / I cała zdrzemiała się Polska*» («Усіх і ўсё сон бярэ / Дрэмлюць відэльцы і нажы / Кавярня афіцыянты і мора / Кракова ўся вуліца / Дрэмлюць і Суконныя рады / Шэўская Доўгая і Вольская / І ўся задрэмала Польшча») [5, s. 12] (Т. Чыжэўскі); «*panie. panu. panowie. konie. / jedzie. dzwoni. auto. w melonie. / praczk. szwaczki. okrzyki. kwiatki. / chodzą. panna. do. separatki. / panna. płacze. idą. na wojnę / takie. młode.*

takie. przystojne. / rzędem. za rzędem. z rzędem. rzqd. / wszyscy. wszyscy. wszyscy. na front. / eh by. było. młodych. tam. / tra=ta=ta=ta=tam. tra=ta=ta=ta=tam («спадары. спадарыні. спадарства. коні. // едзе. звiніць. аўтамабіль. у дыне. // прачкі. швачкі. крыкі. кветкі. // хадзем. спадарыня. у iзалятар. // спадарыня. плача. iдуць. на вайну. // такія. маладыя. такія. прыгожыя. // шэрагам. за шэрагам. з шэрагам. шэраг. // усе. усе. усе. на фронт. // эх бы. у мяне. маладых. было. // тра=та=та=та=там. тра=та=та=та=там») [7, s. 11], «*miejsca! gromada idzie, proletariacki samum! / czapkami droge, wutościl taneczny krok rewolucji*» («гарады! натоўп iдзе, пралетарскі сон! / шапкамі дарогу выбрукаваць тануючы крок рэвалюцыі!») [7, s. 18] (Б. Ясеньскі). Расійская даследчыца В. В. Мачалава піша: «*Магчыма, футурыстычны перыяд у творчасці гэтых мастакоў быў звязаны і з еўрапейскім кантэкстам, а выбраная імі стратэгія скандалу і iмкнення да руйнавання прынятых канцэпцый – з перыядам юнацкага iканабо-рства і рэвалюцыйным энтузіязмам*» [1, с. 83].

Польская літаратура міжваеннага перыяду знала паскоранае развіццё праз утварэнне новых груп і літаратурных суполак. У гэты час у паэзіі з'яўляецца мастацкі авангардысцкі рух футурыстаў. У іх творах вобраз горада становіцца адным з галоўных і ключавых, а ўрбаністычная тэма выходзіць на пераэдні план. Гэтым тлумачыцца станаўленне горада асноўным месцам дзеяння ў футурыстычных вершах.

Паэты футурыстычнага кірунку звяртаюцца да перадачы атмасферы горада пачатку ХХ ст. праз колеравую і гукавую гаму. Пры адлюстраванні гарадскіх жыхароў большая частка іх вершаў прысвечана ніжэйшым сляям насельніцтва і жанчынам лёгкіх паводзін. Разам з тым футурысты маглі паказаць пустыні і бязлюдны горад. Паэты акрэсленага авангардысцкага руху звярталіся да адлюстравання навукова-тэхнічнага прагрэсу і яго ўплыву на гарадскую прастору.

Напрыканцы дзейнасці прадстаўнікі футурыстычнай плыні практычна адыходзяць ад урбаністычнай тэмы і звяртаюцца да сацыяльна-палітычных праблем. Нягледзячы на гэта, польскія паэты-футурысты зрабілі значны ўнёсак на новае ўспрыняцце гарадской прасторы ў міжваенны літаратурны перыяд.

Бібліяграфічны спіс

1. Мочалова, В. В. Манифесты польских футуристов / В. В. Мочалова // Литературные манифесты в культурном пространстве славянского модернизма и авангарда: Материалы научной конференции с международным участием (5 декабря 2023 г.) / Отв. ред. Ю. А. Социна. – М.: Институт славяноведения РАН, 2024. – С. 79–83.
2. Pęga, D. O. Типологія футуристичних тенденцій у творчості Михайля Семенка та Бруно Ясенського / Д. О. Pęga // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія. Івано-Франківськ. —2009–2010. — № 23–24. — С. 295–299.
3. Ruppel, B. Futuryzm w sztuce. Pochwała ruchu, wielkich miast i szybkich maszyn. – 2023 Conde Nast. – URL: <https://architecturaldigest.pl/futuryzm-w-sztuce-pochwala-ruchu-wielkich-miast-i-szybkich-maszyn/>. (дата звароту: 14.07.2025).
4. Czyżewski, T. Zielone oko; Poezje formistyczne; Elektryczne wizje / T. Czyżewski. – Kraków: G. Gebethner, 1920. – 71 s.
5. Czyżewski, T. Noc-dzień: mechaniczny instynkt elektryczny / T. Czyżewski. – Kraków: Druk. «Czasu», 1922. – 41 s.
6. Jasiński, B. But w butonierce: poezje / B. Jasiński. – Warszawa: Klub Futurystów «Katarynka», 1921. – 93 s.
7. Jasiński, B. Ziemia na lewo / B. Jasiński, A. Stern. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1987. – 41 s.